(3). – Med hænder til brøde, · så myldrende røde, · din soldug her æder småfluerne op *Jeppe Aakjær* (4).

LITTERATUR: (1) Landets Poesi 1916,31; (2) *789v* 96; (3) *118* 95; (4) *1002i* 31.

Viol, *Viola*

Den danske vildflora har et dusin arter, størsteparten af det etnobotaniske stof samler sig om MARTSVIOLEN, *Viola odorata,* med de hjerteformede blade og i det tidligste forår mørkt blåviolette, sødtduftende blomster; den er næppe oprindeligt vildtvoksende, men almindelig ved beboede steder under hække og på gærder, grøftevolde og skovbryn.

Viol o. 1300ff (violæ, o. 1450 fyoell) af det latinske slægtsnavn fra græsk ion med ukendt oprindelse; *fiol* Angel, VFyn, SSjælland, Falster, *fiola* Bornholm, *lammeleger* VJylland, Thy måske fordi den gror, hvor får og lam græsser; *fuglenæb* Bornholm, støvvejen og ringen af støvknapper er sammenlignet med kortnæbbet fuglehoved.

Martsviol 1647ff, *tormånedsblomst* (= marts-) 1546-1905; *marieblomst* 1885 og *Marie med barnet* SVJylland om støvvejen og de sammenvoksede støvknapper; *skadeleger* og *kukmandsblomme* Jylland, også til stedmoderblomst (s. 285).

MARKVIOL, *Viola canina,* med blå og lugtløse blomster og hvidlig spore er almindelig i krat, på tørre marker og bakker.

HUNDEVIOL 1688ff, ØJylland, dyrenavnet nedsættende i forhold til den »rigtige« (duftende) viol; *koldeurt, -blomst* Bornholm, anvendt mod koldfeber = malaria. (1).

Færøerne, til skovviol (Viola silvatica) og engviol (Viola palustris): *blákolla, -hattur* o. 1780ff, *bátablað* om plante med revnet kapsel, dens tre klapper er bátanir = bådene, og frø mændene i dem (2).

LITTERATUR: (1) *689* 2,812–16; (2) *751* 32f, 213.

PRYDBLOMST

»Plantes gerne i haver under træerne eller ved gærder og plankeværk, kun nogle få steder lader den sig finde vild på marken« (1648; 1), man dyrkede dengang blå, hvide, lilla og dobbelte martsvioler.

Fiolstræde i København, til 1570 Violstræde, fik navn efter de mange haver med navnlig et væld

Viol. Tegning fra Carl Andersen og H. Greensteen: Prosa og vers (u.å.).

af violer, der lå her (3). Der er tradition for, at violerne i Tølløse park blomstrer først dér på egnen (4).

Martsvioler fra natur og have er forårets mest yndede buketblomst; »deres krydrede dufte i den lune brise af forår vækker slumrende længsler og giver lokkende løfter« *Johannes Tholle* (5).

Til o. 1875 plukkede man de første vårdages violer på Københavns volde og glaciser; talrige børn samlede dem til buketter eller stilkløse i små kræmmerhuse og solgte dem for én skilling (6). 1967 solgtes på Københavns Grønttorv ca. 26.300 buketter a ca. 10 blomster. Når børn sælger buketter af violer og liljekonvaller ved Ryde jernbanestation Lolland, er det et sikkert forårstegn (7). Violerne bruges meget af børn til kranse, diademer etc. – Plukkes kronbladene af, ses en figur, der tydes som jomfru Marie med Jesusbarnet (SVJylland; 8), jf. ovenfor og s. 285.

Martsviolen var overgartner ved Det kgl. Haveselskabs have på Frederiksberg Carl Joh. Hansens yndlingsblomst (9).

LITTERATUR: (1) *697* 144; (2) *81* 1647,69; (3) *844* 25/4 1944; (4) *109* 17/2 1933; (5) *285* 1923,192; (6) *417* 17, 1876,415; (7) *107* 1963.

LÆGEMIDLER

Harpestræng-afskrifter o. 1300 og 1400-t nævner 'violer' med brune (gyldenlak), hvide (lev-

Violsælgere på Strøget, omkring år 1900. Elfelt foto.

køj) og sorte blomster (martsviol), men skelner ikke mellem deres lægekræfter (1):
Kan anvendes for brandsår, knust som omslag for hovedpine, der skyldes drik eller mad; duften fra violkrans på hovedet værner mod hugorme; knuste rødder kogt med myrrha lægges på hede (betændte) øjne; knuste violblade blandet med honning gnides på hovedets bylder, blandet med eddike læger de al udvortes skade; afkog drikkes for bylder; knuses og lægges på blegner, knuses med eddike til drik mod bylder; drikkes for maven, blomsterne eller saften indtages med vand mod lungelidelser og bløde ribben, samt sygdomme som følge af tørt blod, viol- eller rosenolie hjælper mod børne hoste, er god for mange sygdomme; kommes i susende og smertende øre, køler kroppen og giver søvn; drikkes eller indgnides mod spolorm; mod hovedskæl; knust som omslag på sår.
For hovedpine gnides hovedet med violvand og fennikelsaft eller det pålægges knuste violer i vin eller eddike; den knuste plante blandet med vin

Udtræk af violen eller dens rod regnedes for et effektivt middel mod hoste og brystsmerter. Maleri af Constantin Hansen: »En konsultation hos lægen«, ca. 1860.

lægges på sår, stiller smerter, saften uddriver materie og hindrer, at der dannes dødt kød (o. 1450; 2).

Eddikeafkog af martsviol drikkes for miltlidelser (1533; 3).

Henrik Smid 1546ff (4): violer syltet med eddike og sukker (»den, som ikke formår at købe sukker, han må koge violer i vand«) anvendes især for epilepsi og koldfeber (malaria) hos børn, det »er en nyttig lægedom for fattige folk«. Violer samlet i marts opblødes i vand, blomsternes udpressede saft koges med vand og sukker til en sirup, der stiller »den brændende koldesyge« og sidesmerter, åbner maven, styrker hjertet, opbløder pestbylder; blandet med kildevand gives den for patienters tørst. Viololie, -vand og -eddike som omslag på tindingerne stiller hovedpine, også til omslag for »den hede lever«; viololie stiller strubens, brystets og lungernes »onde hede og skarphed«, krampe og værk »som kommer af tomhed«, er god for bylder.

Simon Paulli 1648,144: af blomsternes saft til-

beredes om foråret en sirup, på apoteker et syltetøj godt for »brystets hidsige flod«, slukker »koldens hidsighed og brynde«. Man plejer at lægge tørrede violblomster i pose over brystet, »thi de har fornemme kræfter til at vederkvæge hjertet«. Urten anvendes ofte af læger i klyster »til at blødgøre bugen med« (mod forstoppelse). Bladene koges med kamilleblomster og katost til brystomslag for pleuritis (?). Frøene er gode for blæresten.

Viol- og rosenolie blandes med voks til salve på børns tandkød for at lindre tændernes frembrud (o. 1700; 5).

Martsviolen hjælper mod hoste, lindrer smerter, der skyldes trøske, urten giver blødgørende omslag, frøene har svagt urindrivende virkning, roden bevirker opkastning og diarré (1800; 6). Af blomsterne fås violsirup og -eddike (7); blomst og frø af martsviol anføres i farmakopeen 1772, urten sælges endnu på apoteker; frøene kan anvendes mod blæresten, blomsterne i krydderpose (8).

Mod tæring drikkes violer og agilkefrø (akeleje?) kogt med vinsten; violsirup i brændevin anvendes til gurgling for »tungens hidsighed« (9), violte er brugt til gurgling mod halsbetændelse (10), dekokt af bladene (»violvand«) til badning af skinnebenssår og hudløshed (11). – Martsviolens blomster virker urindrivende og slimopløsende, violsirup indgår i en hostesaft til børn (12), afkog af hele planten med blomster kan bruges som skintonic til tør hud, endvidere mod halslidelser, mavebesvær og nattesved (13). NB. *Violrod* er farmaceutisk rodstokken af sværdliljearter (Iris germanica, Iris florentina, Iris pallida).

Martsvioler, som står natten over i indelukket værelse, er skadeligt for sundheden (1806; 7). Om foråret skal man spise den første eller de tre først sete violer, så får man ikke koldfeber (= malaria), feber og halsonde (14).

LITTERATUR: (1) *343* 27f,145f jf. 278f; (2) *348b* 42,81; (3) *703* 30b; (4) *841* 1577,72,115b,120,125b; (5) *82* 25; (6) *739* 2,103f; (7) *398* 1806,204 og 1821, 250; (8) *186* 36; (9) *488o* 113,206; (10) *64* 21/2 1945; (11) *210* 25/11 1953; (12) *599b* 2,616; (13) *380* nr. 23, 1967; (14) *488* 4,1880,395; *488i* 4,621; *466* 176; *483b*.

ANDEN ANVENDELSE, SYMBOLIK

Ved kemiske forsøg har man benyttet martsviolens blomster til at påvise syrer og salte (1), deres saft blandet med kobber giver en grøn malerfarve (2), et vinspritudtræk kan anvendes til at parfumere likør (3). Gnides hænderne med martsvioler eller bingelurt, kan de stikkes i kogende vand uden at blive skoldet (ØJylland; 4). Violblomster blev som duftgivere strøet på gulvet (1500-t; 5). – I H. C. Andersens eventyr Snedronningen (1844) er en silkedyne stoppet med violer.

Blomsten symboliserer uskyld, blyhed, ynde, venlig dyd (Adam Oehlenschläger, Fiskeren 1840). I visen »Fiolen blå«, sunget på Als o. 1700, lød et vers: Nu mærk, min kæreste, hvad jeg dér så: der stod en frydelig, ja meget dydelig fiolen blå (6).

Under 2. verdenskrig opstod slangudtrykkene *viol* og *violplukker* om cigaret- og cigarskod samlet op på gaden – man bøjede sig for at »plukke« dem.

LITTERATUR: (1) *739* 2,1800,103; (2) *739* 2,104; (3) *480* 48; (4) *161* 1906/23: 2214; (5) *931* 2,305; (6) *944b* 286f; (7) *725* 20/10 1943; *85* 100.

POESI

Små violer! hulde børn! som sødt · medens forårshimlen venlig dufter · under græsset, svalt og lunt og blødt, · står og ser så fromt til Gud og dufter *Adam Oehlenschläger,* ved botanikeren M. Vahls død 1804 (1); små violer, o hvor sødt · mellem græsset ungt og blødt · frem I blåne! · Solen varmer Eders luft, · vemod suger Eders duft · af den blege måne *Oehlenschläger* 1805. Fuglen synger højt i sky · over kæmpehøje, · men i dalen smiler bly · vårviolens øje *B. S. Ingemann* 1816. Alle de violer blå · er hendes brudepiger små. · Kom ud! kom ud! · thi bøgen er så køn en brud *Chr. Richardt* (2). Blomster i vår, · milde violer i grønsværets skød · smilende spår: · Sejre vil livet, hvor solen frembrød *J. C. Brandt* 1868. Violens duft bevidner bly, · at jorden drager sødt pány · sin moderlige ånde *L. Bødtcher* (3).

I solsmil om stammernes søjler · violerne gror *Lauritz Larsen* (4) – vilde violers duggede flor, · der flød som en blånen bag hegnet *Grethe Heltberg* (5); en lillebitte bid · af himlens blånen · vokser på skrænten · mellem tjørnebuske. · Midt i den · har de søde solskinsstråler · tabt nogle smil, · så tindrende og gyldne *Annelise Jørgensen* (6), skråninger · hvor violerne · om foråret · løfter deres triste barneansigt · op over det grønne *Grete Bendix* (7). De nikker frem imellem tårnets stene · så milde, glade, fine, fromme, rene *Poul Hedemann* (8). Du dufter ikke fyrig hed, · du pranger ikke stor og bred · men knoppes i det lave, · dog véd jeg ingen duft så fin, ·

så frisk, så rig, så kær som din, · du vårens morgengave *Vilhelm Gregersen* (9). Martsviol, med duft, som læger, · og med blade, som fortæller · tyst om kys af muld og sol – · martsviol! ·· Martsviol – · du er vårens barneøje · lukket op blandt stille, blide · anemoneforhængs hvide skærme · om din grønne vugge *Johs. Wiberg* (10). Et mørkeblåt øje · åbnet på klem, · skinner mod græssets · visnende bræm. ·· Bare et smil · i vejkantens krypt. · Den, der vil se det, · må bøje sig dybt *Olaf Andersen* (11). Lille skælmske pigeøje, · smilende viol. · Duft af dine læber · mig ombølger · og jeg følger · tro din korte blomstringstid *H. Thortsen* (12).

Du er pigelig blå og uendelig mild · som forårets første violer · på Vestre Kirkegårds skråninger · ned mod banen *Harald Herdal* (13), dit hår er en plæne violer · med skilningens grushvide sti. · Jeg vil træde – blandt løsslupne foler · min hestehovs indsegl deri *Thorkil Barfod* (14). Her hun står i dine kvinders tætte kreds, · skønt prægtig ej, som rosen mellem liljerne: · En bly viol, i græsset skjult, men sød af duft *Adam Oehlenschläger,* Helge (1814).

Violen åbner sit visir · for forårssolens stråle *Otto C. Fønss* (15); tidlige sommerfugle · gynged violernes kyse *Viggo Stuckenberg* (16); violerne under tjørnen · har næppe synlige mørkeblå kyser. · Deres duft, · den ubeskrivelige, · anes kun som et lavmælt løfte · om forår. ·· Nu brygger violerne i deres skjul · på duften vi bare aner, · den ligger i luften · som en henåndet musik, · et uudsigeligt ord *Olaf Andersen* (17). Man bringer mig violer. · Hvor de dog dufter! · Nej, nu overfalder de mig! ·· Violer, · hele brystet spiler sig ud, · det stormer altfor stærkt ind på mit hjerte *Johannes V. Jensen* (18). Jeg vælger mig violer, · violer til mit hår, · et bundt af fryd og farve, · en duft af muld og vår! *Gudrun Andersen* (19); Dens blå har en rigdom som det dybe natteblås, · den drak det ved kvæld og sprang stille frem i solen. · Og sol og nattehimmel, som ellers aldrig sås, · de mødes dog ved dag i violen. ·· Dens duft bringer bud fra deres sjæl, som er musik. · Et pust – kun svagt og angst for hvad det rummer *Helge Rode* (20), så underlig, så kysk og karsk en duft · fra denne vilde, mørke blomsterklasse. · Den gør mig visionær. Min drømmersjæl · fortoner i en længselsblå ekstase *Thorkil Barfod* (21); jeg bøjer mit ansigt mod skålen: · å, duft af viol! · Violer, som du har plukket · i lykkelig sol! ·· Og fylder violernes ånde · mit sind og mit savn, · så bærer nu duft af violer · for altid dit navn. *Marinus Børup* (22). Violer plukker man til klare krus; · bestænkt med dråber dufter de så friske · – da skælver sødt vort sind i forårssus *Marinus Børup* (23); spæde, knoppede violer · står og dufter på mit bord, ·· spæde, bristende violer, · vårens første svage spor · ånder sol i mine tanker, · hvisker svimle længselsord *Jonna Riegels* (24). Lille viol, dine farver, · blå som et metaloid, · varsler den kommende sommer, · varsler os hjertenes tid. ·· Vårbrud i hjertet, der drømte · om kærlighed og om sol. · Lovsangen er du til våren · lille metalblå viol *Hans Werner* (25). Den friske lille blå viol, · den sidder i sin grønne stol, · helt fyldt af sol · til hjertet inderst inde. · Den lader, som den er så lidt, · så kender vi dens duft med et – · o, minde! · Et blik, et smil, en duft forbi, · al livets forår var deri – · min blå viol-veninde *Valdemar Rørdam* (26).

(I udlandet): Ved dit hjerte, der skifted med byger og sol, · lå det blåeste forår, den danske viol (a); hun havde ret. Hun ser, hvor vi forbrænder, · vi blonde drenge, som går ud i solen · med tropeblomster i de hede hænder – · og håbløs længsel efter martsviolen (b); lad mig beskue ild og sol, · til duften af en blå viol · – den første i et sjællandsk bed! · mig kalder hjem til forårsfred (c) *Hans Hartvig Seedorff* (28).

Kun lykke ånder fra violens mund. · Et duftigt kærtegn kalder fint og lønligt, · mit første, fjerne solskins-nu tilbage, · et minde om en lys og barnlig stund *Marinus Børup* (29).

Hvad var det, den dreng dér fandt? · Se, dér går han. – Er det sandt? · Rigtige violer? – Lugt! · Alle samles. Næ, hvor smukt! · Stille

Viol tegnet af J. Th. Lundbye i H. V. Kaalund: Fabler for Børn, 1844.

står de der og smiler · i det duftende minut. *Valdemar Rørdam* (30).
Emil Bønnelycke, Violer (31); Harald Herdal, Forårsvioler (32); H. V. Kaalund, Til en Buket Violer; Mads Nielsen, Vår (33); Adam Oehlenschläger, Violerne (1805).
I digtet »Violen« af A. M. Glückstad med melodi af H. C. Lumbye (Musikalsk Museum 1856, 44) gemmer enkemanden en vissen viol blandt sine dyrebare minder om kærlighedens vår: så læg kun i graven · hos mig du den blomst med det visnede løv; · i dødningehaven · er jeg som violen blot støv.

LITTERATUR: (1) *5* 29/12 1804; (2) *766* 111; (3) *114c* 63; (4) *529b* 60; (5) *64* 28/6 1944; (6) *459* 22; (7) *58* 45; (8) *354* 43; (9) *307d* 20; (10) *968* 27; (11) *27e* 12f; (12) *901;* (13) *370b* 48; (14) *48c* 39; (15) *283* 20; (16) *868c* 89; (17) *27f* 16f; (18) *433p* 57; (19) *21* 9; (20) *776* 82; (21) *48f* 12; (22) *117e* 72; (23) *117c* 74f; (24) *768* 13; (25) *960* 7f; (26) *789d* 105f; (28) a *821g* 119; b *821m* 38; c *821m* 14; (29) *117g* 19f; (30) *789m* 30f; (31) *115b* 61; (32) *370e* 39f; (33) *648f* 13.

Stedmoderblomst, *Viola tricolor*

Den uregelmæssige blomst har foroven fire parvis ens lyseblå eller blåviolette kronblade, det nedre kronblad er æg- eller hjerteformet, gult med sorte striber og en nektarspore. De fem grønne bægerblade, (»stole« for kronbladene) har ved grunden små vedhæng, støvvejen er krum, foroven kølleformet, fra to støvknapper rager vedhæng (nektarier) ned i sporen. Almindelig på sandede marker, i haver dyrkes talrige storblomstrede krydsninger (V. × vittrockiana) i mange farver.
På leret jord træffes AGER-STEDMODERBLOMST, *Viola arvensis,* med mindre, gullige eller hvide blomster.
Navnet kendes på dansk fra 1688 (1648ff blot *stedmoder)* og må som en række andre benævnelser være inspireret af haveformer, hvis store blomsters striber og pletter ofte har tydelige »ansigtstræk« (øjne, mund), se Studier i modern Språkvetenskap 19,1956,42–60(1) og citater fra litteraturen s. 287; i nogle tilfælde kunne det tolkes som en gnavent, vrissent, ondt minespil – jf. skildringen af stedmoderen i mange folkeeventyr; »underligt er det ellers, at det altid er stedmødre, der anses for at være så onde, man hører aldrig sligt om stedfædre« *H. C. Andersen,* Kun en Spillemand (1837); han kendte iøvrigt ikke navnets oprindelse, »den er slet ikke stedmoderligt behandlet«, men nævner en af de *sekundære tydninger:* de to øverste kronblade er stedbørnene, der må sidde på én stol (jf. ovenfor), mens stedmoderens egne børn har hver sin og hun selv, ond og hadefuld (gul!) breder sig på de to sidste stole forneden; samtidig afrives